

BŰNÖSÖK ÉS FÉRFIAK

– avagy miért Budapesten született Vöröss István hódmezővásárhelyi költő? –

Paraszt Párizs. – Ködbe vész, hogy mikor, ki vont először analógiát Hódmezővásárhely és a francia főváros között. Míg az eredeti fin de siècle, a francia századvég Párizs erkölcsi csődje, ziláltsága, elsősorban az irodalom és a művészet más területein az irányok összevisszaságával, dekadenciával és szabálytiprást jelentett kétségbeesett «világ vége» hangulattal, és időhatározóból módosult állapotjelző fogalommal Toulouse Lautrec litografált kánkántáncosnőivel egyetemben, addig, mint alább látni fogjuk, ugyanez nem mondható el a nagy-kiterjedésű magyar alföldi városról. Az alaposak Bródy Sándor Jáger Mariról írt cikkével hozzák összefüggésbe, ám figyelmen kívül hagyják, hogy a városról 1896-ban szerzett benyomásait írta le tizenhárom évvel később a „borzasztóan tünényes asszony-ság” okán, és szövegkörnyezetében a kifejezés előtt ott áll, hogy „úgynevezett.” Tehát elterjedt, másodlagos alkalmi jelentéssel bíró lexéma, ami nem az ő leleménye. A még alaposabbaknak Ady Endre és Gonda József folyóirata jut eszébe, de ők is figyelmen kívül hagyják, hogy a költő, bár megszelídíti a pejoratív jelzőt, általánosan „budapesti skriblerék”-ről ír. Igazolásra váró feltételezés, hogy magától Tornyai Jánostól eredhet, ő Párizsból 1896 tavaszán hazajött, mert tanulmányútján szülővárosa tovább támogatni nem tudta. Megélhetésből Pesten maradt, részt vállalt egy körkép közel háromszáz mellékalakjának megfestésében, közben néha íróttolat is ragadott, de el is mondhatta véleményét szülővárosáról, e jelzőt használva, és nem csak Pesten, de ott-hon is, akár az új század hajnalán, február 10-én, a Gazdasági Egyletben. Ennek szövege, ha nem is szó szerint, de neve alatt a helyi sajtóban megjelent, de az inkriminált jelző nélkül. Ami nála kedveskedő szófordulat, fonákjára fordult amott, nem úgy élt tovább, ahogyan eredetileg elhangzott.

Ekkorra már Jáger Marin kívül pellengetre állított Szántó Kovács János is, Nyizsnay Gusztáv egyik nevelt fia, Póka László rendőrkapitány által, aki alig három évvel később ugyancsak felcsigázta az országos közérdeklődést, mikor 1898. január 7-én bűntársával, Gosztonyi Sándor rendőrfogalmazóval az ellenük felrótt sikkasztás és más szabálytalanságok vádjá miatt öngyilkosságot követtek el. Erről Gonda József, a szecessziós irodalom helyi jelese és Balassa Ármin itt született, de Szegeden praktizáló ügyvéd, író, újságíró a regionális sajtóban, Mikszáth Kálmán pedig saját *Országos Hírlapjában* cikkezett. Nem volt újdonság ez a város életében, több, hasonló esetről olvasunk tudósításokat korábról is. Ám hogy közelítsünk a címben fölvetett kérdéshez, most csak az 1889. november 13-i törvényhatósági bizottsági ülésen tárgyalt ügyet emeljük ki.

Ezen Vöröss Zsigmond városi adószedőt és Vigh Zsigmond ellenőrt „kezelési rendtelenség, az adónaplók gondatlan, hanyag vezetése, nagymérvű kötelességmulasztás, a gondjaira bízott hivatalos pénzek el nem számolása” miatt hivatalukból felfüggesztették, az ügy kivizsgálását elrendelték. Vigh Zsigmond nem várta ki ennek 1891. márciusi lezárását, ami Vöröss Zsigmond hivatalvesztését mondta ki, hanem öngyilkosságot követett el még 1890 májusában. Esztendő múltán belügyminiszteri utasításra a közgyűlés a felelősség sorrendjét és nagyságát megállapította, eszerint Vöröss Zsigmond 311 f. 80 kr., néhai Vigh Zsigmond 3860 f. 75 kr. sikkasztást követett el, és „egyetemleges kártérítéssel tartoznak a város felé”. Viszonyításképp: a búza ára ekkor 8.10–8.45 forint között mozgott, egy férfinapszám 70–90 krajcár, tehát nem érte el az 1 forintot. Újabb két esztendő telt el, mikor szintén belügyminiszteri utasításra, a közgyűlés foganatosította Vöröss Zsigmond állásvesztését, és kimondta, hogy minden más kérdés bírósági hatáskörbe tartozik, a megfelelő iratokat oda átküldte, a jelek szerint eredménytelenül, mert majd tíz év múlva, 1898 vége felé a belügyminiszter ismételt sürgetésére végül a városi közgyűlés rendelte el a fent nevezettek terhén vezetett követelés leírását az összeg behajthatatlansága miatt. Ennek nyomán fogalmazta meg véleményét *Csáki szalmája* címmel újságja vezércikkében az idősebb Bibó Lajos „a századvég hanyatló erkölceiről,” ami leginkább korrupcióban, sikkasztásokban, a pénzügyi felügyelet felületességében nyilvánult meg. Így került pont ennek az ügynek a végére, ideje is volt, mert ekkorra már a Póka-Gosztonyi eset foglalkoztatta a közvéleményt.

Vöröss Zsigmond erős hódmezővásárhelyi református család dinasztiaalapítója, kilenc gyermeke és 21 unokája született. Nyolcadik gyermeke az 1873. október 7-én született Vöröss István, a költő nagypapa, aki 1891-ben érettségizett a helyi gimnáziumban, a következő év szeptemberétől pedig a budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem jogi karán 2 szemesztert hallgatott. Tanulmányait félbehagyta, mert mint városi adóhivatali számtiszt, hivatalt vállalt. Ennek betöltése törvénytől szabályozott képesítést követelt, az előírt államszámviteli vizsgán a budapesti egyetemi szakbizottság előtt 1897 júniusában sikeresen megfelelt. Ez időben a hivatalnoki rangsor: díjnok, ír-nok, segédszámtiszt, számtiszt. Még vizsgája előtt, április 28-án Polgár községben házasságot kötött a Szigethy Károly gazdálkodó és Bukta Anna gyermekeként 1875. november 20-án Debrecenben született katolikus Szigethy Máriával. A párválasztás háttéréről nincs adatunk. Friss feleségét hazahozta és továbbvitte hivatalát.

Két leányuk született, Ilona (1898. február 7.) és Emília (1899. szeptember 11.), a szülői ház ekkor a Galamb utca 12. alatt volt. 1894 után a vallásszabadság értelmében a gyermekek vallásáról szóló 1894. XXXII. tc. újra szabályozta a születéskori felekezeti hovatartozás kérdését, amely e tekintetben az 1868. LIII. tc. helyébe lépett. Ettől kezdve a katolikus egyházi jog szerint magyar katolikus és protestáns fél közt a házasság teljesen formátlanul is megköthető volt, vagyis e szerint a polgári házasság egyházilag is teljesen érvényes. Ha azonban „vegyes” (különböző) vallású felek házasságukat katolikus lelkéssel akarták megáldatni, okvetlenül reverzalist kellett adniuk gyermekeik vallásos nevelése tekintetében, mert különben a katolikus lelkész csak passzív asszisztenciával (puszta jelenlétével) vehetett részt az egyházi házasságkötésnél. A reverzális az 1894. XXXII. tc. által megszabott alakban érvényesen megadható volt, az államjog szempontjából Magyarországon 1945 előtt csak a polgári házasságot megelőzően, közjegyző, járásbíró, polgármester vagy főszolgabíró előtt adott reverzálisnak volt hatálya. A gyermekek vallása tekintetében általánosan a „nem nemet követ elv” érvényesült, ennek ellenére, esetünkben, a leányok felekezeti hovatartozása anyakönyvi bejegyzés szerint református, ugyanígy az édesanya is, holott a házassági anyakönyvi kivonaton még római katolikus olvasható. Az említett elvnek, amit csupán az alább vázolt családi tragédia után követhetett az édesanya, vagyis Nanukám, a költő nagyja, a költői magatartás felekezeti szerinti megítélésénél lesz jelentősége. Sikeres szakvizsgálata után, 1897 szeptemberében, Baksa Lajos polgármester Vöröss Istvánt jelölte birtoknyilvántartónak. Kállay Albert főispán elnöklete alatt a bíráló bizottság, több pályázat elbírálása után, végül őt a két házi pénztári könyvelői állás egyikére választotta meg. Birtoknyilvántartói állásra még egy alkalommal, de sikertelenül pályázott.

A már emlegetett pénzügyi visszásság nem lehetett lokális probléma, mert a közgazgatás egyszerűsítésére a belügyminiszter irányelvei alapján ekkoriban készült el egy törvényjavaslat, egyik szakasza a vármegyei, járási, községi, jegyzői és gyámügyi ügyvitel általános egyszerűsítését célozta, az országgyűlés elé 1901 áprilisában lett felterjesztve.

Május elején a torony alatt tartottak egy „fegyelmi vizsgálatot”, ezen Vöröss Istvánon kívül Vasváry Zoltán főpénztárnok, Simon Jenő ellenőr, Lelik István helyettes ellenőr, Bakacsi Ferenc számtiszt, Horváth László főszámvevő, Arany János [Auspitz Jenő] alszámvevő találtatott vétkesnek. Ugyanakkor megállapítást nyert, hogy a talált hibákat „nem valami nagy és főbenjáró mulasztások képezték, hanem az ügykezelés rend-

szertelenségének következménye, ami közigazgatásunkat általában és minden tekintetben jellemzi.” Mindezek ellenére 1901. május 8-án Vöröss Sándor ügyvédjelölt a városi anyakönyvi hivatalban bejelentette testvére, Vöröss István városi pénztári könyvelő aznap bekövetkezett halálát. Részletek a napi sajtóból derülnek ki: Kmetykó József főjegyző a vizsgálat után kihallgatásra rendelte Vöröss Istvánt, ekkor ő a számvevőség „egyik félreeső helyiségében” (árnyékszék?) délelőtt negyed tízkor gyalogsági tisztí revolverével halántékán lőtte magát. Az eset anyakönyvi bejegyzése: „öngyilkosság lövés által”. Holttestét a rendőrségi szemle után Zrínyi u. 50. alatti lakására szállították, temetése két nap múlva az Ó-temp-lomban mondott gyászbeszéd után a Kincses temetőben volt. Néhány nappal később Szathmáry Elek törvényszéki jegyző, Tornyai János első mecénása, védőbeszédrel felérő cikkben világitott rá a kor számviteli törvényeinek fonákosságaira. Csak júniusban kezdtek arról hírezní a lapok, hogy a belügyminisztériumban megkezdték a tanácskozást a közigazgatási ügyvitel egyszerűsítéséről, az egységes vármegyei ügyvitel reformjáról, hogy az új községi törvény „alapvető munkálata lesz a jövő közigazgatásának.” A javaslatot a miniszterelnök az őszi ülészak elején mutatta be a képviselőháznak, de ez már Vöröss István özvegyének és árváinak vigaszt nem nyújtott. Sőt. Tizenegy hónappal később a nyugdíjbizottság özv. Vöröss Istvánné özvegyi nyugdíj iránti kérelmét tárgyalta, azonban hogy az elhalt férje ellen indított fegyelmi eljárás még nem ért véget, az ügyben nem hoztak határozatot, azonban javasolták, hogy a fegyelmi eljárás lezárásig az özvegynek és két kiskorú árvájának „emberbaráti jóindulatból a betegápolási alap terhére havi segélyt utalványozzanak.” Az özvegy nem fogadta el ezt a határozatot. A belügyminiszterhez benyújtott fellebbezésének dokumentumai a családi tékában nem maradtak fenn, ám az események alakulását tekintve, kedvező nem lehetett. Hasonló eset korábról özv. Póka Lászlóné, a rendőrkapitány özvegyének ügye, nyugdíjkérelmének elutasítása miatti fellebbezése nem kapott kedvező felülbírálat. Ráadásul itt, a Vöröss ügynél, másfél év múltán sem zárult le a vizsgálat, a város közigazgatási bizottsága írásszakértők bevonását találta szükségesnek, így csak 1903 májusában jelentek meg közlemények a helyi lapokban arról, hogy meghozták az első fokú ítéletet, miszerint néhai Vöröss István terhe 1514 korona 17 fillér hiány, s ezért örökösai vagyoniilag felelősek. Társai különböző mértékű, de kisebb pénzbüntetésre, „dorgálásra, és egyetemleges felelősségre vonásra ítéltettek az elsikkasztott összegért.” A búza mázsája ekkor piaci áron 7.20–7.40, a szalonna kilója 42–43 korona volt.

Az özvegy leányaival a Sopron vármegyei Márcfalvára költözött, és a fraknói her-

ceg Eszterházy család házvezetőnöje lett majd négy évtizeden át. Hogy miért pont ezt választotta, oka ismeretlen. Özvegyként nyilvánvaló, hogy visszatért születekhez kapott katolikus hitéhez, így lányai elemi iskoláikat a Római Katolikus Iskolaszék Ellnökségének márcfalvi elemi népiskolájában, mint katolikusok kezdték meg, érvényesült a „nem nemzet követ elve”. Később Ilona, a költő édesanyja, 1916. május 31-étől a Sopron m. kir. Posta- és táviráda kiadóhivatal helyi postahivatalának alkalmazottja egészen a trianoni diktátumig, mikor is az Eszterházy-család kincseit Budapestre, a Tárnok utcai palotájukba menekítette. Ők sem maradtak Burgenlandban. Ilona 1921. október 1-jén kapta meg újabb kinevezését posta- és táviráda segéd-tisztőnévé a M. Kir. Posta- és Táviráda Vezérigazgatóság 29518/X. 1921. sz. kinevezési okmányán, szolgálattételre „a magyar királyi Táviró- és távbeszélő igazgatóság kerületében a vezető által kijelölt helyen” kellett jelentkeznie. Ezt a hivatalt 1925. augusztus 1-ig töltötte be.

A dinasztiaalapító elsőszülött fia, (második) Zsigmond, a költő apai nagyapja, református lelkész és tanító, különböző erdélyi állomáshelyek után (az utolsó talán a szilágyszéri volt) az 1916. augusztus 27-én bekövetkezett román offenzíva elől a lakossággal együtt menekült, mivel az 1848-as vérengzések megismétlődésétől tartottak. A Vásárhely történetét családok tükrében író Fejérváry József szerint ekkor Tiszaburára került. Azonban megkeresés után a Tiszántúli Református Egyház levéltár-igazgatója, Szabadi István levelében arról tájékoztatót, hogy adatairaikban nem szerepel Vöröss Zsigmond, törzslapja sincs náluk, szakvéleménye szerint az egyházkerület, mint lelkész, nem kebelezte be, Tiszaburán biztosan nem szolgált. Hozzátette még, hogy a Szilágyság akkoriban az Erdélyi Egyházkerülethez tartozott, annak pedig Kolozsvárott van levéltári anyaga. Így, egyelőre, második Zsigmond izgalmas életútja feltáratlan, mint az is, hogy mikor, milyen körülmények között, milyen kötődés alakult ki a két unokatestvér, (harmadik) Vöröss Zsigmond református, 31 éves, fővárosi banktisztviselő, és a katolikus Vöröss Ilona (első Zsigmond unokái) között. Mindenesetre nem bizonyult tartósnak a kapcsolat. A főváros VIII. kerületében, Józsefvárosban, a Kálvária tér 2. alatt béreltek lakást, mikor megszületett gyermekük, Vöröss István, anyakönyv szerint Vöröss Zsigmond István, 1922. február 5-én. Ismét a „nem nemzet követ elv” alapján az anyakönyvben vallásának a református lett jelölve. A kiskamasz apjához írt egyik verse érzelmileg sokkal fűtöttebb, szorosabb kapcsolatot mutat, mint amennyi dokumentumokkal jelenleg igazolható, soraival az elválás nem egyszerű okára világit rá. Egy el nem kallódott levélből tudjuk, hogy az apában erős honvágy élt, ha nem is egész Erdély, de gyermekkorra vá-

VÖRÖSS ISTVÁN KÖLTŐ

rosa, Kolozsvár után igen, ezért 1928. január 1-i, utolsó találkozásuk után oda távozott. A házasságjogi törvény régtől tiltja a testvér, féléstestvér leszármazottjával történő házasságkötést, mégis több okmányon Vöröss Zsigmondné Vöröss Ilona szerepel, mint a gyám. A rokonságban lévő Hatvani és Vöröss család nyaranta hosszabb időt töltött együtt Tiszaburán, kisgyermekként itt találkozott egymással a két másod-unokatestvér, a majd műzsává előlépő Dica és a leendő költő (nagyamamák, Szigethy Mária és Júlia testvérek). Gyermekkori emlékként a burai folyópart funkcionális helyszín a költő verses szerelmi regényének, a *Bronztükörnek* harmadik szakaszában, a negyedik-ötödikben pedig a Hatvani család pestszentlőrinci, Gyöngyvirág utcai otthona dereng elő, ahol közvetlenül a Vásárhelyre költözés előtt lakott rövid ideig anyja és fia. Az apa nélküli élet rövid domonyi intermezzója következett 1928-ban, ennek oka szintén felderítetlen. Fényképek árulkodnak a gyermek betegségének kezdeti stádiumáról. A következő év elején a dinasztiaalapító hetedik gyermeke, az akkor nyugállományba vonult árvaszéki elnök, agglegény Vöröss Sándor, a szülők nagybátyja hívására jöttek ketten Hódmezővásárhelyre, annak Lázár utcai házába. A domonyi református elemi népiskolában Fazekas Lenke tanítónő 1929. január 14-ig igazolta, hogy „mint I. oszt. rendes tanuló, a tanítást szorgalmasan látogatta,” szóbeli minősítése dicséretes és kitűnő, 38 „félnapot” igazoltan mulasztott. A bizonyítványt, mint gyám, az édesanyja, Vöröss Zsigmondné írta alá. Az első osztályt Hódmezővásárhelyen magántanulóként kitűnővel fejezte be...

□ Béres Dezső

Fotó: Németh László Városi Könyvtár

Részlet a szerző megjelenés előtt álló, jegyzeteket, forráshivatkozásokkal ellátott tanulmányából.